

καί παρ' αὐτῇ γυνόμεναι ἀνασκαφαί ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ Mollooly ἀπεκάλυψαν τρία διάφορα οἰκοδομήματα, ὧν τὸ πρῶτον ἀνέρχεται εἰς τοὺς χρόνους τῆς δημοκρατίας, τὸ δεύτερον εἰς τοὺς αὐτοκρατορικοὺς καὶ τὸ τρίτον εἶναι ὑπόγειος ναὸς τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων. ε') Ἡ βασιλικὴ τῆς ἁγίας Ἀγνῆς, ἐν τῇ Νομεντανῇ ὁδῷ, ἣτις ἔχει διάγραμμα ἀπλοῦν καὶ γνησίως ἀρχαϊκόν, διαιρουμένη εἰς τρία κλίτη (ιδεὶ τὴν ἐν σελ. 38 εἰκόνα τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῆς)¹.

Πλὴν τῶν βασιλικῶν τούτων ἐν Ῥώμῃ εὗρηνται καὶ πλείσται ἄλλαι, ὧν τὰ ὀνόματα κατέστησαν πολυθρύλητα ἐν τῇ χριστιανικῇ ἱστορίᾳ τῆς πόλεως, ἀλλ' αἵτινες διὰ τὴν τέχνην ἐν μέρει μόνον κέκτηνται ἐνδιαφέρον. Τοιαῦται δ' εἶναι μάλιστα αἱ βασιλικαὶ Πουδεντιανῆ (S. Pudentiana) καὶ Λιβεριανῆ (S. Maria Maggiore), αἵτινες διετήρησαν πολυτιμώτατα ψηφιδωτὰ ἢ μὲν τῆς Δ' ἢ δὲ τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος. Χαρακτηριστικόν δ' εἶναι ὅτι, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐσημειώσαμεν, ἐν τοῖς ψηφιδωτοῖς τῆς Λιβεριανῆς βασιλικῆς, ἅτινα ἀνάγονται εἰς τὸ 431, ἐκδηλοῦται σαφῶς ὁ χαρακτήρ τῆς βυζαντιακῆς τέχνης ὡς οὗτος διεμορφώθη ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Μᾶλλον ὁμως τῆς Ῥώμης δύναται νὰ νομισθῇ ὡς προσεγγίζουσα πρὸς τὴν τέχνην τῆς Ἀνατολῆς ἑτέρα ἰταλικὴ πόλις, ἣτις ὑπῆρξεν αὐτὸ τοῦτο τὸ Βυζάντιον τῆς Δύσεως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ χριστιανικὰ μνημεῖα. Αὕτη εἶναι ἡ περίπυστος Ῥάβεννα, τὸ τελευταῖον ἔρεισμα τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ Ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τῆς πλημμύρας τῶν βαρβάρων. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διεσώθησαν πλὴν τῶν ἄλλων πολυτιμοτάτων μνημείων, περὶ ὧν γενήσεται κατωτέρω λόγος, αἱ ἐξῆς βασιλικαὶ προγενέστεραι τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οἵτινες, καίτοι ὑποστᾶσαι πολλὰς μεταλλάγας, διατηροῦσιν ὁμως ἀξιολογώτατα λείψανα τῆς πρώτης αὐτῶν κατασκευῆς. Αὐταὶ εἶναι α') ἡ ἁγία Ἀγάθη (S. Agata) βασιλικὴ διαιρουμένη εἰς τρία κατὰ μῆκος κλίτη, μεθ' ἀπλοῦ νάρθηκος, ἀνήκουσα εἰς τὰ μέσα περίπου τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος. Διατηρεῖ εἰσέτι ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτῆς πολλοὺς καὶ καλοὺς κίονας μετὰ κιονοκράνων καὶ ἐπιθημάτων παλαιοβυζαντιακῆς τέχνης. β') Ἁγιος Ἰωάννης ὁ Βαπτιστῆς (S. Giovanni Battista), ὅστις ἀνηγέρθη πιθα-

¹ Πλείω περὶ τῶν βασιλικῶν τούτων ἴδε ἐν Gutensohn καὶ Knapp (παρὰ Bunsen, Die Basiliken des christl. Roms, 1842) καὶ Schultze Arch. des altchristl. Kunst σελ. 82 κ. ἐξ.

νώτατα τῇ ἀρωγῇ τῆς αὐτοκρατείας Πλακιδίας. Εἶναι καὶ οὗτος βασιλικὴ τοῦ συνήθους τύπου, μὴ διατηροῦσα ὁμῶς ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐτῆς κατασκευῆς εἰμὴ τοὺς κίονας τοῦ ἐσωτερικοῦ. γ') Ἅγιος Ἰωάννης Εὐαγγελιστῆς (S. Giovanni Evangelista), ὅστις ὀφείλει τὴν ἰδρυσιν αὐτοῦ εἰς ἱστορικὸν γεγονός, καθ' ὃ ἡ αὐτοκράτειρα Γ'άλλα Πλακιδία θυγάτηρ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου καὶ μήτηρ Βαλεντινιανοῦ τοῦ Γ', πλείουςά ποτε εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατελήφθη ὑπὸ σφοδρᾶς τρικυμίας, ἐξ ἧς ἐκινδύνευσε μεγάλως· κινδύνου δὲ σωζομένη νὰ ἰδρῦσῃ ναὸν ὡς μνημόσυνον τῆς σωτηρίας αὐτῆς, ὅπερ καὶ ἐπραγματοποίησε οἰκοδομήσασα τὴν βασιλικὴν ταύτην κατὰ τὸ 424. Πλὴν εἰκοσιτεσσάρων κίωνων ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ τῶν ἀναγλύφων τῶν κοσμοῦντων τὸ ἄνω μέρος τοῦ πυλῶνος, ὁ ναὸς οὗτος διατηρεῖ καὶ λείψανα ψηφιδωτοῦ ἐν τῷ δαπέδῳ τοῦ πρὸς ἀριστερὰν τοῦ χοροῦ παρεκκλησίου παριστῶντος τὸν ἐν θαλάσῃ κίνδυνον τῆς Πλακιδίας καὶ μορφᾶς ζώων. δ') Ὁ ἅγιος Ἀπολλινάριος ὁ Νέος (S. Apollinare Nuovo), μεταγενεστέρα τῶν προηγουμένων βασιλικῶν ἀνήκουσα εἰς τὴν μέσην περίοδον τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς τῆς Ῥαβέννης. Αὕτη οἰκοδομήθη ὑπὸ τοῦ Θεοδορίου περὶ τὸ 500 καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς καθεδρικὸς ναὸς τῶν ἀρειανῶν κατακτητῶν, εἶναι δέκα τὰ τοῦτο σπουδαιότερα τῶν ἄλλων, ὅτι ὑπέστη ὀλιγωτέρας μεταρρυθμίσεις, περιορισθείσας εἰς τὸν νάρθηκα καὶ τὸν μύακα, ἐνῶ ὁ κυρίως ναὸς περισφύζει πλήρη τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ διάθεσιν καὶ διακόσμησιν. Ἐν αὐτῷ κατ' ἐξοχὴν διαπρέπει ἡ ὀροφή, διατηροῦσα ἐν καλλίστῃ καταστάσει ὑπόδειγμα σπάνιον τοῦ τρόπου, καθ' ὃν διεκοσμοῦντο αἱ χριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῶν χρόνων ἐκείνων.

Εὐάριθμα δ' εἶναι τὰ ἐκ τῶν χρόνων τούτων περισωθέντα μνημεῖα τάνθηκοντα εἰς κύκλον διάφορον τοῦ θρησκευτικοῦ. Τοιαῦτα εἶναι τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει μάλιστα ἰδρυθέντα, ὧν τὰ δύο παλαιότατα εἰς τοὺς χρόνους Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου ἀνάγουσι τὴν ἰδρυσιν αὐτῶν, α') ἡ βᾶσις τοῦ ἐν τῷ Ἰπποδρόμῳ ὀβελίσκου καὶ β') ἡ Χρυσὴ Πύλη. Καὶ ἐκείνη μὲν, ἣτις διετήρησε τὰ πρῶτα ἐν Βυζαντίῳ ἀνάγλυφα, ἐν οἷς καταφανῆς εἶναι ἡ ἐπικρατοῦσα παρακμὴ ἐν τοῖς ἔργοις τῆς πλαστικῆς, ἀνέχει, ὡς γνωστὸν, τὸν μέγαν αἰγυπτιακὸν ὀβελίσκον τὸν φέροντα ἐπὶ τῶν πλευρῶν αὐτοῦ ἱερογλυφικὰς ἐπιγραφάς, μαρτυρούσας ὅτι οὗτος ἰδρύθη ἐν τῇ Ἡλιουπόλει ὑπὸ τοῦ Φαραῶ Τουθμῆ τοῦ Β' (1600 π. Χ.). Εἰς Κωνσταντινούπολιν μετεκομίσθη ὁ ὀβελίσκος ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ὅπως κοσμήσῃ τὸν Ἰππόδρομον, καταπεσὼν δ' ἀνεστηλώθη ὕστερον ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου.

Ἡ βάση ἐφ' ἧς ἐστήθη τὸ πελώριον αἰγυπτιακὸν μνημεῖον συνίσταται ἐκ δύο διακεκριμένων μερῶν, τοῦ κυρίως στυλοβάτου καὶ τοῦ ὑποβάθρου αὐτοῦ. Καὶ ἐκεῖνον μὲν κατὰ τὰς δύο ἀντιστοίχους πλευράς, ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν, καλύπτουσιν ἐπιγράμματα, τὸ μὲν λατινιστὶ τὸ δὲ ἑλληνιστὶ ἐξυμνοῦντα τὴν ἀνέγερσιν γενομένην ὑπὸ τοῦ ἐπαρχοῦ Πρόκλου. Τὰ δ' ἀνάγλυφα εὑρηνται ἐπὶ τῶν δύο ἄλλων πλευρῶν τοῦ στυλοβάτου καὶ ἐπὶ τῶν τεσσάρων τοῦ ὑποβάθρου. Κυριωτάτη τῶν σκηνῶν εἶναι ἡ ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ τοῦ ὑποβάθρου εἰς δύο σειράς· ἄνω μὲν ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδοσίος μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν δύο υἱῶν περιστοιχούμενος ὑπὸ τῶν μεγιστάνων αὐτοῦ, δεκατριῶν ἐν ὄλῳ, παρίσταται δεχόμενος τὰ προσφερόμενα δῶρα ὑπὸ τῶν ἐν τῇ αὐτῇ δευτέρᾳ σειρᾷ ἐννέα βαρβάρων πρέσβειων εἰκονιζομένων ἐν σχήματι ἰκετευτικῷ. Ἐν τῇ ἀντιστοίχῳ πλευρᾷ εὑρηνται ἑτέρα σκηνὴ ἀνάλογος, εἰς τρεῖς σειράς· ἄνω ὁ αὐτοκράτωρ, κρατῶν στέμμα καὶ περιστοιχούμενος ὑπὸ τῆς ἀκολουθίας αὐτοῦ, θεᾶται τοὺς τελομένους ἐν τῷ Ἴπποδρόμῳ ἀγῶνας, οἵτινες εἰκονίζονται ἐν τῇ τρίτῃ σειρᾷ, ἐνθα εὑρηνται ὄρχηστρίδες, αὐληταὶ κ.λ., ἐνῶ ἐν τῷ μέσῳ παρίσταται ἄλλο πλῆθος ἀνθρώπων θεωμένων, ὧν μόνον αἱ κεφαλαὶ διακρίνονται· ἐν τῇ βορείῳ καὶ νοτίῳ πλευρᾷ τοῦ ὑποβάθρου τούτου εὑρηνται ἄλλοι πολυπρόσωποι σκηναὶ ἀνδρῶν τηβεννηφόρων. Ἀλλὰ σπουδαιότεραι εἶναι αἱ ἐκτυλισσόμεναι ἐν τῇ βορείῳ καὶ νοτίῳ πλευρᾷ τοῦ στυλοβάτου, ἐνθα ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰκονίζεται εἰς δύο σειράς αὐτὴ ἡ ἀνέγερσις τοῦ ὀβελίσκου ὡς ἐξῆς· κάτω μὲν παρίστανται δύο βαρουλκὰ (ὄνοι) στρεφόμενα ἑκάτερον ὑπὸ τεσσάρων ἀνδρῶν καὶ ἀνασύροντα διὰ κάλω τὸν χαμαὶ κείμενον ὀβελίσκον, ὅστις περαιτέρω παρίσταται ἤδη ἐστημένος· ἐν δὲ τῇ ἄνω σειρᾷ ἐπαναλαμβάνεται ἡ αὐτὴ σκηνὴ τῆς ἀνυψώσεως, ἐνθα δύο ὡσαύτως βαρουλκὰ ὑπηρετούμενα ὑπὸ ὀκτώ ἀνδρῶν ἀνεγείρουσι τὸν ὀβελίσκον. Ἐν τῇ ἀντιστοίχῳ πλευρᾷ ἐκτυλίσσονται εἰς δύο ὡσαύτως σειράς ἀγῶνες ἐν τῷ Ἴπποδρόμῳ τέσσαρα ἄρματα ἕνα ἕχοντα ἕκαστον ἀναβάτην, δύο ἵπποις καὶ τρεῖς πεζοί. Πρὸς δήλωσιν δὲ τοῦ τόπου ὁ γλύπτης ἐν τῇ ἄνω σειρᾷ ἀπεικόνισε τέσσαρας στύλους μετὰ ἐπιστυλίων καὶ δύο ὀβελίσκους¹.

Τὸ δὲ ἕτερον μνημεῖον τὸ ἀναγόμενον εἰς τὴν ἐποχὴν Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου εἶναι ἡ Χρυσὴ Πύλη, ἰδρυθεῖσα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 388—391 ὡς μνημόσυνον τῆς νίκης τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τοῦ Μαξίμου. Αὕτη καίτα· εἰς τὸ ἄκρον περίπου τῶν χερσαίων τειχῶν πρὸς τὴν Προποντίδα,

¹ Βυζαντίου Κωνσταντινούπολις Α' σελ. 239—241.

ἐκεῖ ἔνθα τὰ τείχη σχηματίζουσι τὸ πεντάγωνον ἐκείνο ὀχύρωμα τὸ καλούμενον Ἑπταπύργιον.

Τὸ ὅλον διάγραμμα αὐτῆς ἀποτελεῖται ἐκ δύο ὀγκωδῶν τετραγωνικῶν κτιρίων προεξεχόντων ἑκατέρωθεν ἐν εἴδει πύργων καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ μέσῳ δύο παχέων ἐγκαρσίων τοίχων παραλλήλως κειμένων, οἵτινες ἐκαλύπτοντο ὑπὸ ἀψίδων καὶ ἐκοσμοῦντο ἐν τῇ ἐξωτερικῇ αὐτῶν προσόψει ὑπὸ παραστάδων μετὰ ἐπιστυλίων, δι' ὧν ἐσχηματίζοντο τρεῖς πύλαι, ὧν ἡ μέση ὑπερεῖχε καὶ κατὰ τὸ ὕψος καὶ κατὰ τὸ εὖρος. Ἄνωθεν αὐτῶν ὁ τοίχος κατ' ἰσοδομίαν ἐκτισμένος ἔφθανεν εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον τῶν ἑκατέρωθεν πύργων. Τὸ ἀνώτατον ἄκρον περιέθεε κορωνίς ἔχουσα κάτωθεν μὲν ὀδοντωτὴν ταινίαν, εἰς τὰς γωνίας δὲ τῶν δύο πύργων περιστερὰς μετ' ἀναπεπταμένων πτερύγων.

Νῦν ἡ θριαμβευτικὴ αὕτη ἀψὶς εὔρηται ἐντετειχισμένη, ἔχουσα μόνον κάτωθεν τοῦ μεγάλου τόξου μικρὰν θύραν μετὰ παραστάδων καὶ ἐπιστυλίου καὶ ἕτερον ἐν τῇ πρὸς δεξιὰν ἀνοίγματι. Καὶ περισσώθησαν μὲν αἱ παραστάδες τοῦ μέσου καὶ τοῦ πρὸς δεξιὰν πυλῶνος, ἀλλ' ἐν ἄλλῃ θέσει ἢ τῇ ἀρχικῇ. Αἱ παραστάδες αὗται εὐτυχῶς διετήρησαν τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν κιονόκρανα πολυτιμότατα διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς τέχνης.

Μικρὸν πρὸ τῆς θριαμβικῆς ταύτης ἀψίδος εὔρηται τὸ μετ' αὐτῆς συνδεόμενον πρόπυλον ἢ προπύλαιον ἡρειπωμένον, ὅπερ ἐκ τῶν περισώθεντων λειψάνων συνεπλήρωσε καὶ ἀναπαρέστησε ἐπιτυχῶς ὀξυδερκῆς βυζαντινολόγος¹.

Τοῦτο ἀπετελεῖτο ἐξ ἑνὸς μόνου πυλῶνος, κοσμουμένου ὑπὸ δύο γιγαντιαίων κιόνων ἀνευ διαξεσμάτων, ἐχόντων κορινθιακὰ κιονόκρανα, ἀνεχόντων δὲ τόξον ἐκ λιθοδομίας. Ἐκατέρωθεν τοῦ πυλῶνος τούτου ὁ τοίχος ἐκοσμεῖτο ὑπὸ διπλῆς σειρᾶς, κάτω μὲν τεσσάρων παραστάδων, ἀνεχουσῶν διὰ κορινθιακῶν κιονοκράνων ὁμοίως κεκοσμημένων κορωνίδα, ἄνω δὲ τεσσάρων κιόνων ἐχόντων ὡσαύτως κορινθιακὰ κιονόκρανα καὶ ἀνεχουσῶν κορωνίδα καὶ τρία διακοσμητικὰ τόξα.

Οὐχ ἦττον ὁμῶς τῆς καλλιτεχνικῆς ἢ θριαμβικῆς ἀψὶς τοῦ Θεοδοσίου κέκτηται ἱστορικὴν σημασίαν μεγάλην ὡς συνδεομένη πρὸς τὰς ἐνδοξοτάτας σελίδας τῆς βυζαντιακῆς ἱστορίας. Δι' αὐτῆς διῆλθον θριαμβεύοντες οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν αὐτοκρατόρων καὶ στρατηγῶν κομίζοντες

¹ Strzygowski, Das Goldene Thor in Konstantinopel ἐν Jahrbuch des deutschen Instituts VIII 1893 σελ. 1 κ. ἑ.

τὰ τρόπαια νικῶν ἀθανάτων· ὁ Θεοδοσίος, ὁ Βελισάριος, ὁ Ναρσῆς, ὁ Ἡράκλειος, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, ὁ Τσιμισκῆς, Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος καὶ τόσοι ἄλλοι περιφανεῖς στρατηλάται. Δι' αὐτῆς κατὰ τὴν ἀξιωμανημόνευτον ἐκείνην ἐπανάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰσῆλθε Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος, ὅπως συνεχίσῃ τὴν ἐνδοξὴν ἱστορίαν τῶν προκατόχων του.

Ἐτερον μνημεῖον συνδεόμενον πρὸς Θεοδοσίον τὸν Μέγαν, ὅπερ ὁμοίως νῦν δὲν ὑφίσταται, εἶναι ὁ ἐπώνυμος αὐτῷ στῦλος ἐκ μαρμάρου, ὁ ἰδρυθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τῷ 386 καὶ φέρων ἄνω ἐν τῇ πλίνθῳ τὸν ἀνδριάντα τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ στῦλος οὗτος εἶχεν ἐν τῷ συνόλῳ τὸ σχῆμα τῶν ὁμοίων ῥωμαϊκῶν, ὅποιοι εἶναι οἱ σωζόμενοι ἐν Ῥώμῃ τοῦ Τραϊανοῦ καὶ Μάρκου Αὐρηλίου, ὧν κοῖλος ἐσωτερικῶς μετὰ κοχλιοειδοῦς κλίμακος. Εἶχε δ' ἐξωτερικῶς ἀπὸ τῆς βάσεως μέχρι τῆς κορυφῆς ἀναγεγλυμμένα ἐν ἐλικοειδεῖ συνεχεῖα ποικίλα πολεμικὰ τοῦ Θεοδοσίου ἐπεισόδια, ἀναφερόμενα εἰς μάχας κατὰ βαρβάρων κτλ. Ἐκ τῶν ἀναγλύφων τούτων τεμάχιον ἀπόκειται ἐν τῷ μουσεῖῳ Τσινιλί Κιόσκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δημοσιευθὲν ἤδη ὑπὸ τοῦ Strzygowski¹. Ὁ κίον καταδαφίσθη ὑπὸ Βαγιαζήτ τοῦ Β' (1481—1512).

Πληρεστέραν γνῶσιν περὶ τοῦ εἶδους τούτου τῶν πρώτων βυζαντικῶν μνημείων λαμβάνομεν ἐξ ἑτέρου διατηρηθέντος μὲν ἐπὶ μακρότερον ἀκεραίου, σφάζοντος δὲ μέχρι τοῦδε τὴν κατάκοσμον βάσιν αὐτοῦ. Τοῦτο εἶναι ὁ λεγόμενος στῦλος τοῦ Ἀρκαδίου, ἐρευνηθεὶς ἤδη ἐπαρκῶς². Ἰδρύθη ἐν τῇ ἐπωνύμῳ τοῦ αὐτοκράτορος ἀγορᾷ, τῇ κειμένη ἐπὶ τοῦ Ξηρολόφου ἐβδόμου τῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως λόφων, ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ διαδόχου Θεοδοσίου τοῦ Β'. Ὁ στῦλος οὗτος ὑποστάς πλείστας ὄσας καταστροφὰς ἐκ τῶν σεισμῶν καὶ τῶν κεραυνῶν κατηδαφίσθη τέλος τῷ 1719, ὅποτε σεισμὸς ἀποσαθρώσας αὐτὸν καθίστα κινδυνώδη τὴν διατήρησίν του. Ἐξ αὐτοῦ διατηρεῖται νῦν ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ θέσει, τῇ καλουμένῃ ὑπὸ τῶν Τούρκων Ἀθρέτ παζάρ, ἡ ὑψηλὴ βᾶσις ἀποτελουμένη ἐξ ἐπαλλήλων μαρμαρίνων πλίνθων, ἔχουσα δὲ καὶ τὰς τέσσαρας αὐτῆς πλευρὰς πλήρεις ἀναγλύφων εἰς πολλὰς σειράς.

Κατ' εὐτυχῆ συγκυρίαν τῶν ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ κίονος

¹ Jahrbuch VIII σελ. 249.

² Strzygowski ἐν Jahrbuch des deutschen Instituts VIII 1893 σελ. 230 κ. ἑ. καὶ Geffroy. Monuments Piot II σελ. 99 κ. ἑ.

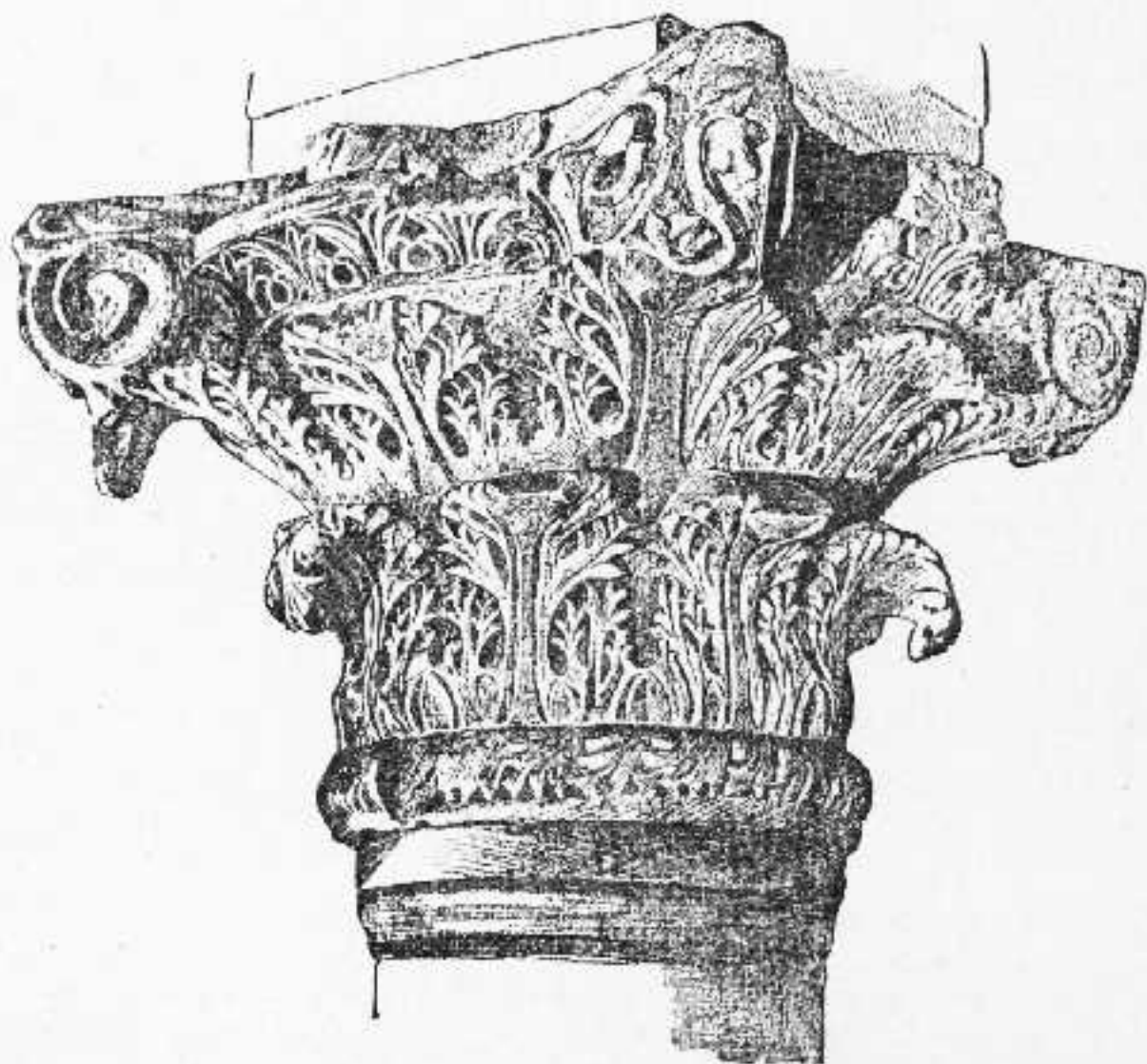
μέχρι τῆς κορυφῆς ἐξελισσομένων ἐν συνεχείᾳ ἀναγλύφων, λαμβάνομεν γνώσιν ἐκ δύο πολυτίμων ἀντιγράφων, γενομένων τοῦ μὲν πρώτου ὑπὸ τινος Melchior Lorch ἐν ἔτει 1559, τοῦ δὲ ὑπὸ τινος ἀνωνύμου ζωγράφου κατὰ τὴν III' ἑκατονταετηρίδα. Τὸ ἀντίγραφον τοῦ Lorch ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Michaëlis (Jahrbuch 1892 σελ. 91—92), τὸ δὲ δεύτερον ἀνευρέθη καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Geffroy. Τὰ ἀνάγλυφα παρίστων πολεμικὰ ἐπεισόδια τοῦ Ἀρκαδίου, μάχας, ἀλώσεις φρουρίων, ναυμαχίας καὶ πομπεύσεις αἰχμαλώτων. Καθ' ἃ ἤδη παρετήρησεν ὁ Reinach¹, ὁ τεχνίτης ἐν τοῖς ἀναγλύφοις τούτοις παρέστησε τὸν πλήρη περιπετειῶν πόλεμον κατὰ τοῦ Γότθου ἀποστάτου Γαίνᾶ, τὸν μόνον ἄξιον λόγου κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἀρκαδίου (400), καὶ ὅστις ἐνέπνευσεν ἐπικὸν ποιητὴν μικρὸν βραδύτερον. Μίαν πρὸς τοῦτο ἀπόδειξιν θεωρεῖ τὸ μακρὸν ἔνδυμα τῶν ἐν τοῖς ἀναγλύφοις αἰχμαλώτων, δι' οὗ χαρακτηρίζονται οὗτοι ὡς Ῥωμαῖοι ἀποστάται.

Πρὸς καθορισμὸν τῆς τροπῆς ἣν ἔλαβεν ἡ διακοσμητικὴ γλυπτικὴ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συμβάλλουσι μεγάλως τὰ ἐκ τῶν μνημείων προερχόμενα ποικίλα ἐκ μαρμάρου γλυπτὰ κοσμήματα, ἅτινα δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς τρεῖς μεγάλας κατηγορίας, α') τὰ κιονόκρανα τὰ κοσμοῦντα τοὺς στύλους τοὺς χωρίζοντας τὸν μέσον χῶρον τῶν βασιλικῶν ἀπὸ τῶν πλαγίων κλιτῶν, ἢ τὰς παραστάδας τῶν ἄλλων μνημείων· β') τὰ ἐπίκρανα δι' ὧν κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους ἀνήχοντο τὰ τόξα ἅτινα ἀντικατέστησαν ἐν τοῖς ναοῖς τὰ ἀρχαῖα ἐπιστύλια· γ') τὰς ποικίλας πλάκας τὰς χρησιμεύουσας εἴτε ὡς δρύφακτα εἴτε πρὸς κόσμον τῶν ἀμβώνων καὶ τῶν ἄλλων ἐν ταῖς βασιλικαῖς προσθέτων μερῶν, καὶ δ') τὰς παραστάδας τῶν θυρῶν καὶ παραθύρων κτλ.

Καὶ πρῶτον περὶ τῶν κιονοκράνων. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ μετέπειτα κυρίως ἐγένετο χρῆσις στύλων μονολίθων, συνήθως ἄνευ διαξομάτων, ὧν μόνον κόσμον ἀπετελοῦν τὰ κιονόκρανα. Καὶ κατὰ μὲν τὸ πλεῖστον τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος ἐγένετο χρῆσις τῶν ἀρχαίων ρυθμῶν ἄνευ μεταβολῆς τινος, συνήθους ὄντος τοῦ κορινθιακοῦ κιονοκράνου ὡς τοῦτο διεμορφώθη ἐν τῇ Ῥωμαικῇ τέχνῃ τῆς παρακμῆς. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης παρατηρεῖται τάσις πρὸς μεταρρυθμίσιν τοῦ τύπου τούτου. Τὸ ἀρχαιότατον μνημεῖον ἐν ᾧ

¹ Εἰς τὰς σημειώσεις τῆς ὑπὸ Legrand ἐκδοθείσης ἐκφράσεως Κωνσταντίνου τοῦ Ῥοδίου περὶ τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων κτλ. σελ. 49.

καθορᾶται σαφῶς ἐφαρμοζομένη νέα τεχνοτροπία εἶναι: ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Χρυσῇ Πύλῃ (388—391). Ἐν τοῖς κιονοκράνοις τῶν παραστάδων αὐτῆς εὐρίσκομεν μὲν τὸν συνήθη κορινθιακὸν διάκοσμον, δηλαδή τὴν παλαιὰν ῥωμαϊκὴν ἄκανθον (*acanthus mollis*), ἀλλὰ ταύτης οἱ λοβοὶ εἶναι λίαν ὀξείως κεκομμένοι, τὸ δὲ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ἐν αὐτῇ εὐρηταί¹ ἀκριβῶς ἐπισκοπούμενη ἡ ἐξῆς σπουδαιοτάτη λεπτομέρεια: τὸ

Εἰκ. 45. Θεοδοσιακὸν κιονόκρανον (Laurent).

ἄνωθεν καταπίπτον φύλλον τῆς μαλακῆς ἀκάνθου περιβάλλεται ὑπὸ ἀκάνθου ἄλλης κόψεως, τῆς λεγομένης ἀκανθωτῆς (*acanthus spinosus*). Ἡ τοιαύτη καινοτομία, ἣτις ἠδύνατο νὰ νομισθῇ ὡς αὐθαιρεσία τοῦ λιθοξόου καὶ ἡ ἐν τοῖς φύλλοις παχεῖα πριονωτὴ κόψις μικρὸν βραδύτερον παραγκωνίζει τὴν ἀρχαίαν ἄκανθον, δημιουργεῖται δ' ἐξ αὐτῆς τυπικὸν κιονόκρανον ὅπερ διαρκεῖ ἐπὶ ἑκατονταετηρίδα ὅλην¹.

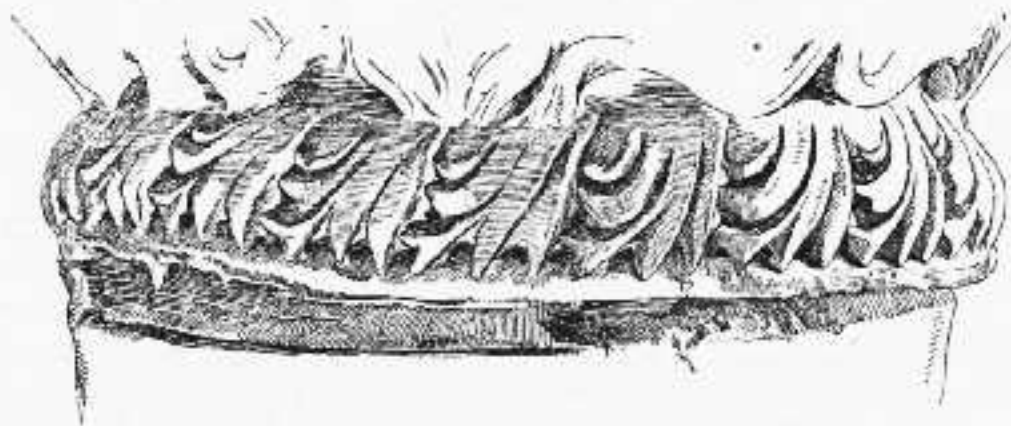
Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη ἀρχὴ τοῦ λεγομένου θεοδοσιακοῦ κιονοκράνου.

¹ Strzygowski ἐν Byz. Zeitschr. I σελ. 66 κ. ἑ.

Τοῦτο γενικώτερον παρουσιάζει τὰ γνωρίσματα κορινθιακοῦ κιονοκράνου τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἀλλ' ἔχει ἐν ταῖς λεπτομερείαις αὐτοῦ τύπον ἴδιον χωρίζοντα αὐτὸ ἐντελῶς ἀπ' ἐκείνου. Ἡ ἐξερεύνησις τοῦ τύπου τούτου ὀφείλεται κατ' ἐξοχὴν εἰς δύο χριστιανολόγους, εἰς τὸν Catapeo¹, μάλιστα δ' εἰς τὸν Strygowski, ὅστις ἐξηκρίβωσε λεπτομερέστατα τὰ κατ' αὐτό². Οὐχ ἦττον δὲ καὶ τρίτος ἐρευνητὴς τῆς χριστιανικῆς τέχνης, ὁ κ. Laurent, ἐπ' ἐσχάτων συνέβαλε μεγάλως διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ μελετηθέντων ἐκ Δελφῶν θεοδοσιακῶν κιονοκράνων³. Κατ' αὐτοὺς γνωρίσματα κύρια τὸ κιονόκρανον τούτου ἔχει τὰ ἐξῆς εἶναι σύνθετον, ἔχει δύο σειρὰς ὀκτιῶ φύλλων ἀκάνθου ἀκανθωτῆς (*acanthus spinosus*), ἄνωθεν δὲ μεταξὺ τῶν ἐλίκων τοῦ κιονοκράνου ὀρθὰ φύλλα ἔχοντα πέντε λοβούς. Κάτωθεν ἔχινος ἐκ φύλλων ἀκάνθου ἀκανθωτῆς τεθειμένων πλαγίως περιβάλλει τὴν βάσιν τοῦ κιονοκράνου.

Πρὸς κατανόησιν τῆς περιγραφῆς ταύτης παραθέτομεν εἰκόνα ἐνὸς τῶν ἀριστα σωζομένων θεοδοσιακῶν κιονοκράνων (εἰκ. 45), ὅπερ εὑρήται ἐν Ῥαβέννῃ (πλατεῖα Βίκτωρος Ἐμμανουήλ)⁴, καὶ ἑτέραν ἐν ἧ εἶναι καταφανέστερα τὰ καθέκαστα τῆς ἀκάνθου τοῦ ἔχινου, ὅστις ἀποτελεῖ ὡς εἵπομεν τὸ χαρακτηριστικώτερον γνώρισμα τοῦ κιονοκράνου τούτου (εἰκ. 46) (ἅγιος Βιτάλιος Ῥαβέννης).

Τὸ θεοδοσιακὸν κιονόκρανον, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος δηλοῦται, γενικώτερον νομίζεται ὡς

Εἰκ. 46. Ἐχῖνος θεοδοσιακοῦ κιονοκράνου (Strygowski).

ἀνῆκον εἰς τοὺς χρόνους Θεοδοπίου τοῦ Β', δηλαδή εἰς τὰ ἔτη 408—450, οὐχ ἦττον ὁμως ἐξηκρίβωθη ἐπ' ἐσχάτων ἀσφαλῶς ὅτι ἡ περίοδος καθ' ἣν ἦτο τοῦτο ἐν χρήσει εἶναι

πολλῶ μακροτέρα, ὅλη ἡ Ε' ἑκατονταετηρίς. Πλὴν ἄλλων πρὸς πίστωσιν τούτου τεκμηρίων, παρατηρήθη ἤδη ὅτι τὸ μόνον μνημεῖον οὗ γνω-

¹ L'architecture en Italie du 6e au 11e siècle (γαλλ. μετάφρασις σ. 37).

² Byz. Denkmäler II σελ. 241. Byz. Zeitschr. αὐτόθι.

³ Delphes chrétien ἐν Bull. Corr. Hell. XXIII σελ. 208 κ. ἑ.

⁴ Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Laurent ἐν. ἀν. κατὰ φωτογραφίαν Ricci ἀριθ. 362.

ρίζομεν τὸν χρόνον τῆς ιδρύσεως, ἐν ᾧ εὑρηται τοιοῦτο κιονόκρανον, ἀνήκει εἰς χρόνους μεταγενεστέρους τῆς βασιλείας Θεοδοσίου τοῦ Β'· τοῦτο εἶναι ὁ ναὸς Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ἐν τῇ μονῇ Στουδίου, τοῦ ἔτους 463.

Μεταξὺ τῶν περισωθέντων θεοδοσιακῶν κιονοκράνων καθαρῶτατον τύπον παρουσιάζει τὸ ἐν τινι κινστέρνῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κειμένη μεταξὺ τῶν τσαμίων Γκούλ καὶ Ἑσκή. Ἐκ τῶν ἄλλων κιονοκράνων ἐντελοῦς ἐπεξεργασίας εὑρέθησαν ἐν Ῥαβέννῃ, ἐν Ῥώμῃ, ἐν Βενετίᾳ ἐν Ἀθήναις¹, ἐν Κωνσταντινουπόλει (ἕτερα πλὴν τοῦ προμνημονευθέντος), ἐν Μεσημβρίᾳ, ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐν Προύσῃ, ὡς καὶ ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν τῇ μὴ ἐλληνικῇ Ἰταλίᾳ².

Εἰς ταῦτα προσετέθησαν ἐπ' ἐσχάτων τὰ πολυάριθμα κιονόκρανα τὰ εὑρεθέντα ἐν Δελφοῖς, ἅτινα, εἰ καὶ πάντα σχεδὸν κεκολοβωμένα, οὐχ ἦττον εἶναι ἐξαιρέτου ἐργασίας καὶ τύπου καθαρῶτατου³.

Εἰς τὰ κιονόκρανα ταῦτα τὰ ἀντιπροσωπεύοντα σχεδὸν πάσας τὰς χώρας τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας παρατηροῦνται μὲν ἐν ταῖς λεπτομερεῖαις τεχνικαὶ διαφοραὶ ὀφειλόμεναι εἰς ἐπιχωρίους ἐπιδράσεις, ἀλλὰ γενικῶς ὁ τύπος παραμένει πανταχοῦ ὁ αὐτός. Τὰ θεοδοσιακὰ κιονόκρανα γνωρίζονται μὲν ὡς τοιαῦτα ἐκ τοῦ σχήματος αὐτῶν καὶ ἐκ τῆς ἀκανθωτῆς ἀκάνθου (*acanthus spinosus*), ἀλλ' οὐχ ἦττον ὑπάρχουσιν ὑποδείγματα, ἐν οἷς ἡ χριστιανικὴ αὐτῶν προέλευσις πιστοῦται κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον. Εἰς πολλὰ δηλαδὴ κιονόκρανα εὑρηται σταυρὸς εἴτε ἀπλοῦς εἴτε μονογραμματικός. Οὕτως ἐν τῷ κιονοκράνῳ τῆς μονῆς Στουδίου εὑρηται σταυρὸς ἰσοσκελῆς ἐντὸς κύκλου⁴, ἕτερος δ' ἐν κιονοκράνῳ τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς Βενετίας⁵. Ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ εὑρηται ἐν τῷ ἄθρακι ἐτέρου κιονοκράνου σταυρὸς ἐπιμήκης⁶. Ἐν ἀγίῳ Δημητρίῳ τῆς Θεσσαλονίκης εὑρηται ὡσαύτως ἐν τῷ ἄθρακι δύο κιονοκράνων σταυρὸς ἐπιμήκης. Ταῦτα δὲ ἦσαν τέως τὰ μόνα γνωστὰ ὑπο-

¹ Strzygowski ἐν Athen. Mittheil. XIV σελ. 283 κ. ἑ.—Byz. Denkmäler II σελ. 241—2.

² Βλ. Laurent, Delphes chrétien ἐν Bull. Corr. Hell. XXIII σελ. 211 καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπάς.

³ Laurent αὐτόθι.

⁴ Salzenberg, Altchristl. Baudenkmäler πιν. 3 ἀριθ. 1.

⁵ Onegna, Basil. di S. Marco πιν. 50, ἀριθ. 77.

⁶ Αὐτόθι πιν. 49 ἀριθ. 16.

δείγματα θεοδοσιακῶν κιονοκράνων μετὰ τῶν συμβόλων τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἄλλ' ὡς ἀπέδειξεν ὁ κ. Laurent καὶ τὰ ἐν Δελφοῖς ἠκρωτηριασμένα κιονόκρανα ἔφερόν ποτε ἐν τῷ ἄθακι ἐπιμήκη σταυρόν¹.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγεται ἕτεραί τινες συστάς κιονοκράνων ἐχόντων τὴν ἄκανθον ὡσεὶ κυματιζομένην ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ἅτινα καίτοι δὲν ἔχουσιν ἀσφαλῶς χρονολογηθῆ, ἐν τούτοις γενικώτερον τάσσονται εἰς

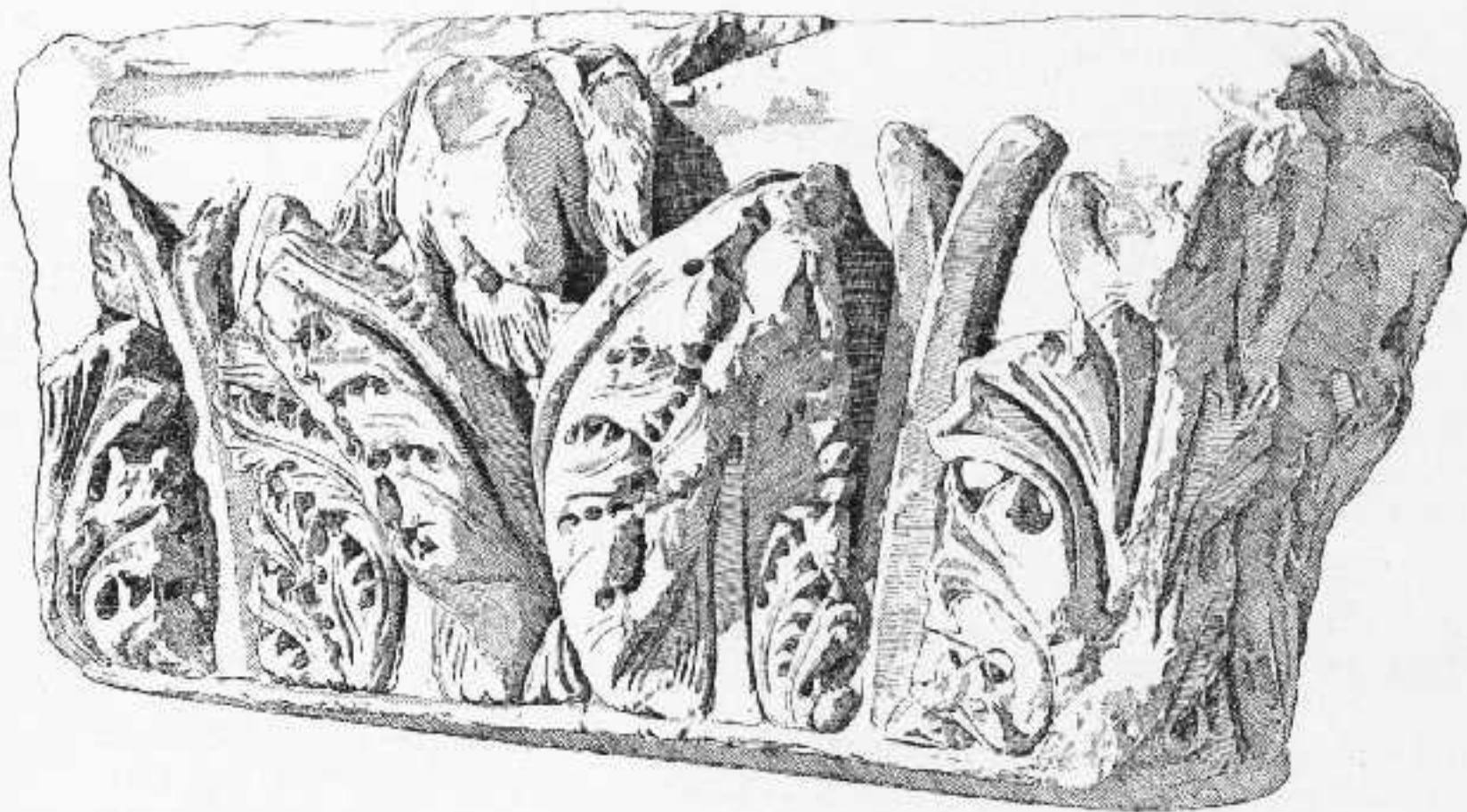
Εἰκ. 47. Κιονόκρανον μετ' ἀνεμιζομένων φύλλων (Strzygowski).

τὸ πρῶτον ἡμισὺ τῆς 5' ἑκατονταετηρίδος. Ὑποδείγματα ἐξ αὐτῶν περιεσώθησαν πολλαχού. Τὰ πλείω εὑρήνται ἐν Ἁγίῳ Ἀπολλιναρίῳ τῷ Νέῳ τῆς Ῥαβέννης, ἕτερα δ' ἐν Νικαίᾳ, Ἀλαδζᾶ-Κισλέ παρὰ τὰ Μύρρα, ἐν Βακούζῃ καὶ Καλάτ Σεμάν τῆς Συρίας, ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι. Τὸ ἐν τῇ εἰκόνι 47 προέρχεται ἐκ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἐν Χαλκίδι².

¹ Delphes chrétien ἐν Bul. Corr. Hell. XXIII, 212.

² Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἐρευνήσαντος τὴν βασιλικὴν ἐπιστημονικῶς Strzygowski ἐν Athen. Mittheil.

Μετ' αὐτῶν συγκαταλέγονται καὶ τὰ ἀναλόγου ρυθμοῦ κιονόκρανα παραστάδων, ὧν λαμπρὸν ὑπόδειγμα εὑρηται ἐν τῇ Ἀκροπόλει Ἀθη-
νῶν τὸ δημοσιευόμενον ἐνταῦθα (εἰκ. 48)¹. Τοῦτο κοσμοῦσι κατὰ μὲν
τὰ ἄκρα φύλλα συνήθους ἀκάνθου, ἐν τῷ μέσῳ δὲ χωριζόμενα ὑπ' αὐτῶν
εὑρηνται δύο φύλλα παράλληλα ἔχοντα παχεῖαν πριονωτὴν κόψιν καὶ
καμπυλούμενα πρὸς τὴν κορυφὴν αὐτῶν ὡσεὶ ὑπὸ ἀνέμου, ἔχοντα δὲ

Εἰκ. 48. Κιονόκρανον παραστάδος (Strzygowski).

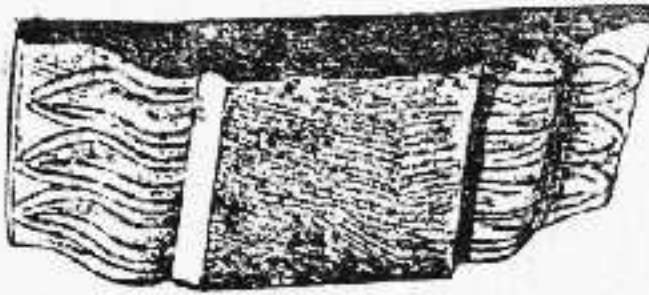
συνεσπειρωμένους τοὺς λοβοὺς καὶ παρουσιάζοντα πρὸς τὰ ἔξω τὴν ράχιν
αὐτῶν, ἐφ' ἧς βαίνει μετ' ἀναπεπταμένων πτερύγων ἀετός.

Πρὸς τὸ θεοδοσιακὸν κιονόκρανον στενῶς συνδέεται ἡ δευτέρα κατη-
γορία τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, τὰ λεγόμενα ἐπιθήματα (impostes).
Ταῦτα δὲ εἶναι κατὰ τοῦτο ἄξια πολλῆς προσοχῆς, ὅτι εἶναι δημιουρ-
γήματα ἀκραιφνῶς χριστιανικά, μὴ ἀπαντῶντα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τέχνῃ,
προσθέτως δὲ διότι παρέχουσι μίαν ἐτι ἰσχυρὰν ἀπόδειξιν ὅτι ἡ Ἀνα-
τολή συνέδραμε τὰ μέγιστα εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς πρώτης βυζαντιακῆς
τέχνης. Δηλαδή ἀπεδείχθη ἀσφαλῶς ὅτι τὰ ἐπιθήματα προέρχονται ἐκ

¹ Strzygowski αὐτόθι: σελ. 286-287 εἰκ. 5.

Συρίας, ἐν ἣ περιεσώθησαν τὰ ἀρχαιότατα ὑποδείγματα αὐτῶν¹. Εἰς τὴν ἐφεύρεσιν καὶ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ ἐπιθήματος προέβησαν οἱ ἀρχιτέκτονες ἀφ' οὗ ἐγκατελείφθησαν τὰ ἀπλᾶ ἐπιστύλια, ἀντικατασταθέντα ὑπὸ τῶν τόξων, διότι τὰ κιονόκρανα ὡς ἐκ τῆς περιορισμένης αὐτῶν ἐπιφανείας δὲν ἠδύναντο ν' ἀνέχωσι μετ' ἀσφαλείας τὰ ἄκρα τῶν τόξων τὰ ἐρειδόμενα ἐπ' αὐτῶν, ἄνευ τῆς παρεμβολῆς τῶν ἐπιθημάτων τῶν ἐχόντων πλατεῖαν τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν, προσαρμόζουσιν ἀκριβῶς εἰς τὰς βάσεις τῶν τόξων.

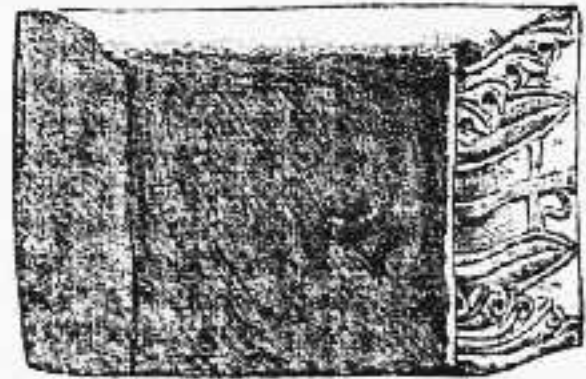
Τὰ ἐπιθήματα ταῦτα, ὡς δηλοῦται καὶ ἐκ τῶν εἰκόνων 49 καὶ 50,

Εἰκ. 49. Ἐπίθημα χριστιανικοῦ κιονοκράνου (Laurent).

εἶχον συνήθως σχῆμα κολούρου τετραγωνικῆς πυραμίδος ἐχούσης ἐπικλινεῖς μόνον δύο ἀντιστοίχους πλευράς, ἐτοποθετοῦντο δὲ ἐπὶ τῶν κιονοκράνων οὕτως ὥστε ἡ μὲν στενὴ κορυφή ἠρείδετο ἐπ' αὐτῶν, ἡ δὲ πλατεῖα βᾶσις ἦτο ἐστραμμένη πρὸς τὰ ἄνω, ἐπ' αὐτῆς δ' ἠρείδετο ἡ λιθοδομὴ ἢ ἀπο-

τελοῦσα κοινὸν ἄκρον δύο ἐκατέρωθεν τόξων. Ἦσαν δὲ τὰ ἐπιθήματα πιθανώτατα ἐν χρήσει ἀπὸ τῆς Δ' ἐκατονταετηρίδος, διότι εὐρέθησαν τοιαῦτα ἐν Ῥώμῃ χρονολογούμενα ὑπὸ τινῶν ἀπὸ τοῦ 353, ἀλλ' ἡ καθολικὴ χρῆσις αὐτῶν ἐπεκράτησε κατὰ τὴν Ε' ἐκατονταετηρίδα, εἰς ἣν ἀνάγονται σχεδὸν πάντα τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ ὑποδείγματα, τῆς χρήσεως ταύτης παρατεινομένης μέχρι τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς Σ' ἐκατονταετηρίδος, ὅπότε παρηγκωνίσθη τὸ ἐπίθημα ὑπὸ τῶν συνθέτων κιονοκράνων τῶν συνδυαζόντων ἐν αὐτοῖς ἰδιότητος κιονοκράνου ἅμα καὶ ἐπιθήματος.

Εἰκ. 50. Ἐπίθημα χριστιανικοῦ κιονοκράνου (Laurent)

Γνωστὰ ὑποδείγματα ἐπιθημάτων ἐκ τῆς Ε' ἐκατονταετηρίδος εἶναι πολλά, καὶ δὴ ἐκ μὲν τῆς Ῥώμης ἐν S. Stefano Rotondo, S. Lorenzo fuori le Mura, S. Agnese, S. Maria in Cosmedin. Ἐκ δὲ τῆς Παβέννης ἐν S. Apollinare Nuovo, S. Giovanni Evangelista, SS. Nazaro e Celso, S.

¹ Ἐν τῷ πραιτωρίῳ τοῦ Μουσμεῖ. De Vogüé, Syrie centrale πιν. 7.

Apollinare in Classe, S. Vitale, S. Francesco καὶ S. Agata. Ἐκ Νεαπόλεως ἐν S. Giorgio Maggiore. Ἐκ Θεσσαλονίκης ἐν ἀγίῳ Δημητρίῳ καὶ Ἐσκὶ Δζουμᾶ¹. Καὶ τέλος ἐκ Δελφῶν, ἐξ ὧν προῆλθον ἐπ' ἐσχάτων εἰς φῶς εἰκοσιπέντε ἐν ὄλῳ ἐπιθήματα, ἅτινα ἐμελέτησε καὶ ἐδημοσίευσε μετὰ πολλῆς ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας ὁ Laurent².

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἀναλογίας τῶν διασιτάσεων αὐτῶν, παρατηρεῖται μεγάλη ποικιλία, ἥτοι ἄλλαι μὲν εἶναι λίαν πεπλατυσμέναι (εἰκ. 49), ἔχουσαι μικρὸν πάχος, ἄλλαι δὲ τὸναντίον εἶναι στενωτέραι καὶ παχύτεραι. Ἀλλὰ κυρίως αἱ μεταξὺ αὐτῶν διαφοραὶ καθορῶνται ἐν τῇ διακοσμήσει, ἥτις ἄλλοτε μὲν εὐρηται ἐπὶ τῆς ἐτέρας τῶν κεκλιμένων πλευρῶν (εἰκ. 50), ἄλλοτε δ' ἐπὶ ἀμφοτέρων, ὅπερ καὶ συνηθέστερον.

Ἡ διακόσμησις τῶν ἐπιθημάτων ἀποτελεῖται εἴτε ἐξ ἐπιμήκων φύλλων ὑδροχαρῶν φυτῶν (*feuilles d'eau*) παραλλήλως γεγλυμμένων (εἰκ. 49), εἴτε ἐκ φύλλων ἀκάνθου ἀπαλῆς (*acanthus mollis*), μόνων ἢ ἐναλλασσόντων μετὰ φύλλων ὑδροχαρῶν φυτῶν (εἰκ. 50). Ἄλλοτε δύο φύλλα ἀκάνθου ἀπαλῆς ἢ ὑδροχαρῶν φυτῶν περιβάλλουσι ἐπιμήκη σταυρὸν ἢ σταυρὸν μονογραμματικὸν ἔχοντα ἀνοικτὸν P, ἢ σταυρὸν ἰσοσκελῆ ἐν κύκλῳ μετὰ ἢ ἄνευ ῥοδάκων ἐν ταῖς γωνίαις τῶν σκελῶν.

Ἐτέραν κατηγορίαν κιονοκράνων ἀποτελοῦσι τὰ συνδυάζοντα ἐν αὐτοῖς καὶ ιδιότητος ἐπιθήματος. Ἐκ τῶν κιονοκράνων τούτων τὰ ἔχοντα κόσμον ἐκ φύλλων ἀκάνθου ὡς ἐν τῷ Θεοδοσιακῷ ἦσαν ἰδίᾳ ἐν μεγάλῃ χρήσει κατὰ τὴν Γ' ἑκατονταετηρίδα, εἶχον δὲ δύο διάφορα σχήματα, κυβικὸν καὶ κωνικόν. Οὐχ ἦττον ὁμῶς τοιαῦτα σύνθετα κιονόκρανα ἀπαντῶσι καὶ κατὰ τὴν Ε' ἑκατονταετηρίδα, οἷον τὸ εὐρεθὲν ἐν Δελφοῖς (εἰκ. 51). Ὁ τοιοῦτος συνδυασμὸς ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα, ὥστε τὸ τε κιονόκρανον καὶ τὸ ἐπιθήμα ἀπέβαλον τὸ πρότερον αὐτῶν σχῆμα. Ἄλλως ὁμῶς ἔχει ὅσον ἀφορᾷ εἰς ἐτέραν κατηγορίαν συνθέτων κιονοκράνων, ἅτινα πρῶίμως ἤδη κατὰ τὴν Ε' ἑκατονταετηρίδα δημιουργηθέντα διατηρήθησαν ἐπὶ μακρὸν ὡς ἐκ τῶν εὐκολιῶν, ἃς παρεῖχε τὸ σχῆμα αὐτῶν. Τοιαῦτα εἶναι τὰ σύνθετα ἰωνικὰ κιονόκρανα (εἰκ. 52), ἐν οἷς κατέστη δυνατὴ ἢ ἐν τῷ αὐτῷ λίθῳ συνύπαρξις ἰωνικοῦ κιονοκράνου μετὰ συνήθους ἐπιθή-

¹ Βλ. Laurent, *Delphes chretien* σελ. 214, σημ. 3, καὶ τὰς παραπομπάς.

² Αὐτόθι.

ματος άνευ παραλλαγῆς τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῶν σχήματος. Ὑποδείγματα αὐτῶν διατηροῦνται εἰς πάσας τὰς χώρας τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας. Ἐν Ἰταλίᾳ εὑρῆνται τ' ἀρχαιότατα, ἐν δὲ τῇ Συρίᾳ περιεσώθη ἕν τῶν

Εἰκ. 51. Σύνθ. κορινθ. κιονόκρανον (Laurent).

καλλίστων ἰωνικῶν συνθέτων κιονοκράνων.

Ἐκ τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος εἶναι γνωστὰ ἐν Ἐτσηματζίν, ἐν Ῥαβέννη (SS Nazaro e Celso), ἐν Ῥώμῃ (S. Stefano Rotondo), ἐν Χαλκίδι, ἐν Βενετία (Ἅγιος Μάρκος) καὶ ἐν τῇ μονῇ Pomposa (Ἰταλίᾳ)¹. Ὡσαύτως δ' ἐπ' ἐσχάτων ἐγένοντο γνωστὰ ἑννέα τοιαῦτα σύνθετα ἰωνικά κιονόκρανα ἐκ τῶν ἐν Δελφοῖς ἀνασκαφῶν, ὧν τὰ ἑπτὰ ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ε' ἑκατονταετηρίδα².

Ὡς ἐκ τῆς μακρότατον χρόνον διατηρήσεως αὐτοῦ τὸ σύνθετον ἰωνικὸν κιονόκρανον ὑπέστη τροποποιήσεις, αἵτινες βαθμηδὸν ἀπεμάκρυναν αὐτὸ ἀπὸ τῶν πρώτων ἀπλῶν σχημάτων. Ἡ τοιαύτη δὲ μεταμόρφωσις

Εἰκ. 52. Ἰωνικὸν σύνθετον κιονόκρανον (Laurent)

αὐτὸ τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ σχήματος.

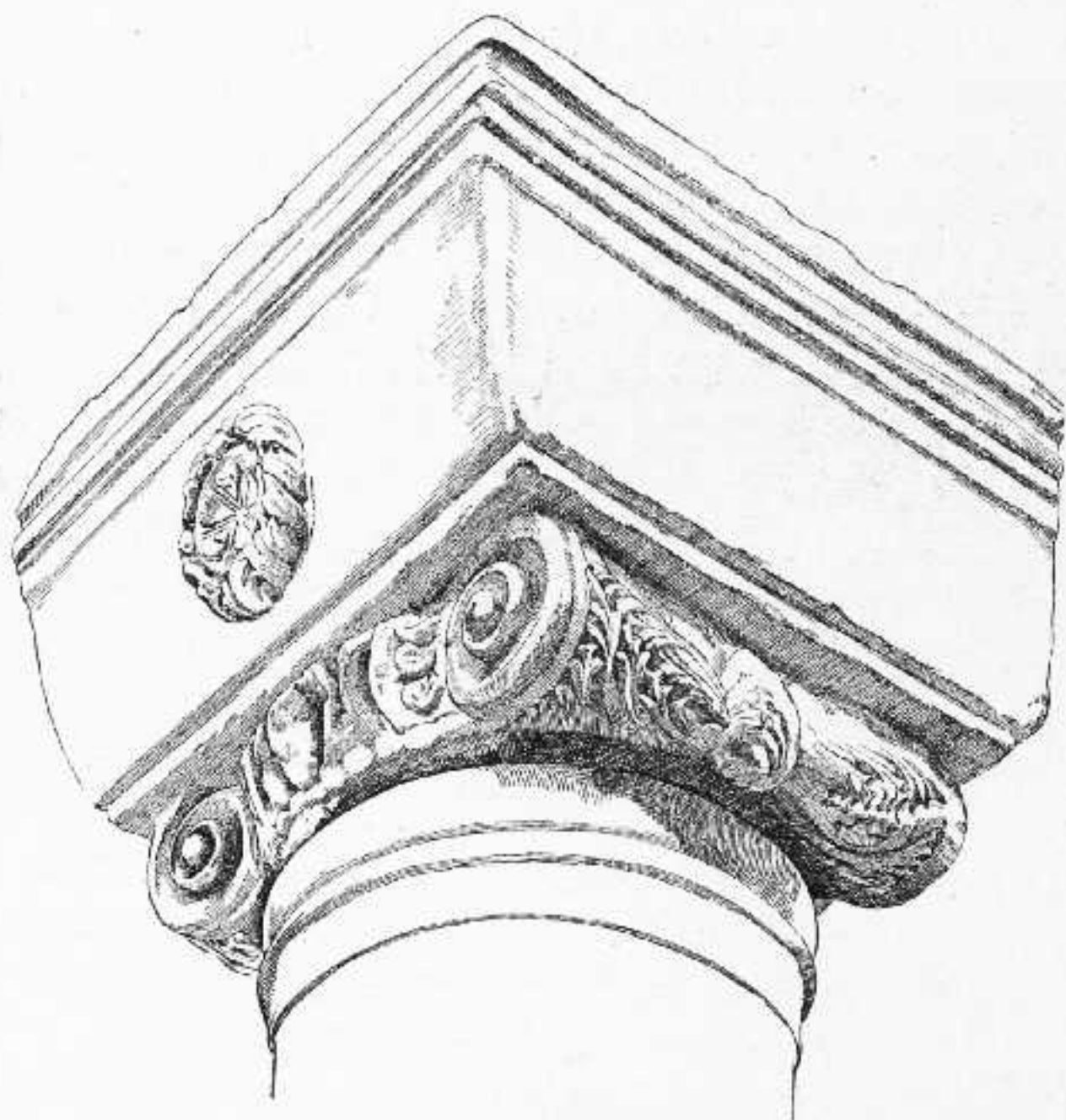
ἰδίᾳ καθορᾶται ἐν τῷ κιονοκράνῳ, σπανίως δ' ἐν τῷ ἐπιθήματι, διότι ἐνῶ τοῦτο κατὰ τὴν Ε' ἑκατονταετηρίδα διατηρεῖ τὸ κλασσικὸν αὐτοῦ σχῆμα μετὰ τῶν μεγάλων ἐλίκων χωριζομένων ὑπὸ ἐχίνου κοσμουμένου δι' ὧν, κατὰ τὴν Ε' ἑκατονταετηρίδα τροποποιεῖται τὸ σχῆμα αὐτοῦ τῶν ἐλίκων σμικρυνομένων, παραλείπεται δ' ὁ ἐχίνος μετὰ τῶν ὧν καὶ ποικίλαι ἄλλαι ἐπέρχονται μεταλλαγαί ἀπομακρύνουσαι αὐτὸ τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ σχήματος.

¹ Laurent, Delphes chret. ἐν Bul. Corr. Hel. XXIII σελ. 233, στήμ. 1.

² Laurent αὐτόθι.

Ἀνάγκη πρὸς τούτοις νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι τινὰ τῶν συνθέτων ἰωνικῶν κιονοκράνων τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος ἔχουσιν ἀντὶ τοῦ συνήθους ἐπιθήματος μέγα τοιοῦτον κυβικοῦ σχήματος ὡς ἐπὶ παραδείγματι εἰς ἔν τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς ἐν Χαλκίδι (εἰκ. 53).

Εἰς τὴν χρονολόγησιν τῶν ἰωνικῶν συνθέτων κιονοκράνων συντελεῖ

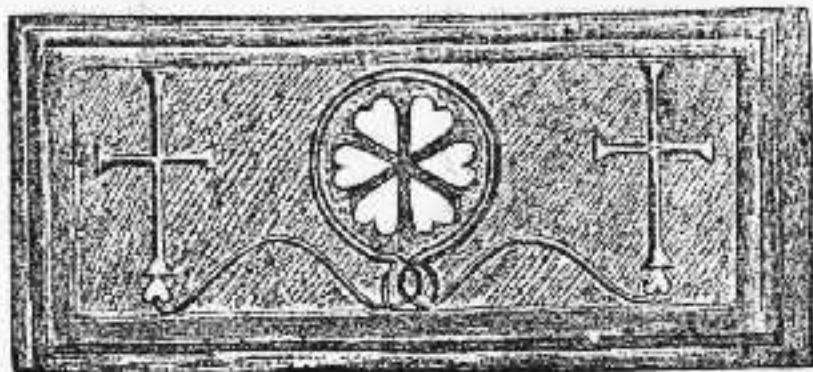

Εἰκ. 53. Ἰωνικὸν σύνθετον κιονόκρανον (Strzygowski).

πρὸ παντός ὁ ἐπὶ ἐνίων ὑπάρχων μονογραμματικός σταυρός. Τοιοῦτος εὑρηται ἐπὶ τοῦ ἐν τῇ εἰκόνι 52 κιονοκράνου τῶν Δελφῶν.

Ἐτέραν τέλος τάξιν κιονοκράνων ἀποτελοῦσι τὰ δωρικοῦ ῥυθμοῦ, ἅτινα ὁμῶς εἶναι σπανιώτατα. Ταῦτα δὲν ἀπαντῶσιν ἀπλᾶ, ἀλλὰ πάντοτε ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ ἐπιθήματος. Ἐξ αὐτῶν τέσσαρα ἀνευρέθησαν ἐν Δελφοῖς, ἐκ τοῦ μονογραμματικοῦ σταυροῦ δ' ὄν φέρει ἐν τούτων ἐξάγε-
ται ὅτι ταῦτα ἀνάγονται εἰς τὴν Ε' ἑκατονταετηρίδα. Πέμπτον δ' ἀνεῦ-
ρεν ὁ Laurent δωρικὸν κιονόκρανον ἐν τῇ Παλαιοχώρῃ τῆς Αἰγίνης.

Καί τοιαῦτα μὲν τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰ κιονόκρανα καὶ ἐπιθήματα τῶν χριστιανικῶν μνημείων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἄλλην κατηγορίαν γλυπτῶν κοσμημάτων ἀποτελοῦσιν αἱ ποικίλαι πλάκες αἱ χρησιμεύουσαι εἴτε ὡς δρύφακτα χωρίζοντα ἐν ταῖς βασιλικαῖς τὸ βῆμα ἀπὸ τοῦ ἄλλου ναοῦ, εἴτε ὡς στηθαῖα τῶν χορῶν καὶ πρὸς διάκοσμον τῶν ἀμβώνων, εἴτε τέλος ὡς θωράκια τῶν ὑπερώων. Μεταξὺ τῶν πλακῶν τούτων πρωτεύουσιν αἱ ὡς θωράκια τῶν ὑπερώων χρησιμευοῦσαι, αἵτινες εἶναι καὶ αἱ πολυπληθέστεραι τῶν μέχρι τοῦδε σωζομένων. Αὗται συνηθέστερον ἔχουσι κεκοσμημένας ἀμφοτέρας αὐτῶν τὰς ὀψεις, κατὰ δὲ τὰ κράσπεδα αὐτῶν σχηματίζουσι πλαίσια. Τὰ θωράκια ταῦτα ἐνεγομφοῦντο μεταξὺ τῶν κίωνων, οἵτινες εἶχον πρὸς τοῦτο πρὸς τὸ κάτω αὐτῶν μέρος αὐλακα ἀναλόγου πλάτους καὶ

Εἰκ. 54. Πλάξ θωρακίου (Laurenti).

ὑψους, ἐχρησίμευον δ' ὅπως ἐρείδωνται ἐπ' αὐτῶν καὶ προκύπτωσιν οἱ ἐκεῖ εὕρισκόμενοι κατὰ τὰς ἱεροτελεστίας. Μεταξὺ τῶν θεμάτων δι' ὧν διακόσμου τὰς τοιαύτας πλάκας, συνηθέστερον ἀπέβη τὸ ὑπὸ τῆς εἰκόνας 54 παριστώμενον.

Τῆς πλακῆς ταύτης ἡ μὲν ὀπισθεν ὄψις φέρει ἀπλοῦν μακρὸν σταυρὸν ἀνάγλυφον ἐντὸς κύκλου, ἡ δὲ ἔμπροσθεν ἡ οὖσα προωρισμένη ὅπως ἀποδλέπη πρὸς τὸν μέσον χώρον τοῦ ναοῦ, ἔχει ἐν μὲν τῷ κέντρῳ σχῆμα ἰδιόρρυθμον, ὅπερ ἀποτελοῦσι συνήθως μὲν ἕξ, ἐνίοτε δ' ὀκτὼ μικρὰ ἀνάγλυφα σχήματα ὁμοιάζοντα πρὸς καρδίαν (ἴδε εἰκ. 54), ἔχοντα δ' ἐπικέντρον τὰς ὀξείας αὐτῶν κορυφὰς οὕτως ὥστε οἱ ἐν τῷ μεταξὺ αὐλακες ἀποτελοῦσιν ἕξ ἀκτῖνας. Περὶ αὐτὰ εὔρηται στέφανος ἐν εἴδει ταινίας εἴτε διπλοῦς, ὅποτε εἶναι στενότερος, εἴτε ἀπλοῦς καὶ πλατύς, ὅστις κάτωθεν συμπλεκόμενος ἐπεκτείνεται ἐκατέρωθεν σχηματίζων καμπύλην καὶ καταλήγων εἰς φύλλον ἐστραμμένον πρὸς τὰ ἄνω, ἐφ' οὗ ἐρείδεται ἀπλοῦς σταυρὸς ὁμοῖος πρὸς τὸν τῆς ὀπισθεν ὀψεως.

Πλάκες ἔχουσαι τοιοῦτον διάκοσμον διατηροῦνται πολυάριθμοι, προσερχόμενοι ἐκ τῶν πλείστων χριστιανικῶν κέντρων τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκ μὲν τῆς Ἰταλίας ἐν Βενετία (Ἅγιος Μάρκος, πολλὰ ὑποδείγματα ὧν ἐν παριστᾷ ἡ εἰκὼν 54), ἐν Ραβέννῃ, Βονωνία, Ἀριμίνῳ, Ἀγκῶνι καὶ Ρώμῃ, ἐκ δὲ τῆς Ἰστρίας ἐν Παρέντσῳ. Ἐκ